

AUSRA VAICIONAITE

M. ŠLAPELIENĖS KNYGYNAS VILNIUJE

11. LEIDYBINĖ VEIKLA, ASORTIMENTAS, KOMERCINIAI RYŠIAI, INFORMACIJOS PRIEMONĖS

Leidybinis darbas yra neatsiejamas nuo knygų prekybos. Dažnai leidėjai steigdavo knygynus, o prekybininkai imdavosi leisti knygas. Nuo pirmųjų knygyno gyvavimo metų tokia veikla rūpinosi ir J. Šlapelis. Jis vertė, redagavo leidinius, sudarinėjo komercijai skirtus katalogus, tarėsi su spaustuvininkais. Leidybai reikėjo nemažai lėšų, o knygynas pirmaisiais gyvavimo metais ne tik nedavė pelno, bet buvo ir nuostolingas. J. Šlapelis ieškojo kitų, pelningų darbų, kad galėtų finansuoti knygų leidybą. 1908 m. Peterburgo mokslų akademija pavedė J. Šlapeliui redaguoti A. Juškos lietuvių kalbos žodyną. Už šį darbą gauti pinigai taip pat buvo panaudoti knygų leidybai¹.

Nuo 1906 iki 1940 metų M. Šlapelienės knygynas iš viso išleido 42 knygas. Parašytosios lietuvių kalba sudarė 72% visų leidinių. Po vieną knygą pasirodė vokiečių ir lotynų kalbomis. Išėjo daugiakalbių leidinių: lietuvių-vokiečių-rusų-lenkų kalbų žodynas, lenkų-lietuvių ir lietuvių-rusų kalbų žodynai.

Knygyno leidybinę veiklą sudarė dvi kryptys: kitų leidėjų išleistų knygų kartotinis perspausdinimas ir naujų knygų skelbimas. Pirmos grupės knygos, sudariusios 18% visų leidinių, — tai didesnės paklausos vadovėliai.

Pagal tipologijos požymius išskirtinos keturios knygų grupės: grožinė, mokslinė, mokojoji ir universalus turinio (katalogai ir kalendoriai) literatūra.

Grožinė literatūra sudarė 22% visų knygų. Vyravo lietuvių autorių kūriniai. Pirmoji knygyno išleista knyga buvo G. Landsbergio-Zemkalnio melodrama „Birutė“, pasirodžiusi 1906 m. Minėtini J. Šlapelio parengti spaudai lietuvių literatūros klasiko K. Donelaičio raštai. Knyga pasirodė 200-ųjų poeto gimimo metinių proga. Gerų atsiliepimų sulaukė jaunimo mėgstamų dainų rinkinėlis „Lakšūtės giesmelės“ (1913). Į šį rinkinį M. ir J. Šlapeliai įdėjo A. Baranausko, A. Vienažindžio, K. Sakalausko-Vanagėlio eilių. Išėjo trys verstinės literatūros knygos. Mokslinė literatūra sudarė 22% visų knygų. Išleista viena medicinos knyga — P. Avižonio „Akumas ir trachoma Lietuvoje“ (1913). Ją gerai įvertinęs Vydūnas pažymėjo, kad „knygoje duodama labai naudingų patarimų“².

Svarbią vietą knygyno leidybinėje produkcijoje užėmė J. Šlapelio sudaryti žodynai. To meto kalbininkų nuomone, jie buvo vieni iš geriau-

¹ Šlapelienė M. M. Šlapelienės atsimi imai apie knygyną // VUB RS. F. 119—352. Lap. 12.

² Vydūnas. Nauji leidiniai // Jaunimas. 1914. Vas. 17. P. 16.

siai parengtų leksikografijos veikalų Lietuvoje. Mokymo reikalams buvo skirta 13 knygų. Ir neatsitiktinai — steigiantis Lietuvoje mokykloms, stigo lietuviškų vadovėlių. M. Šlapelienės knygynas išleido aritmetikos, geografijos, biologijos, istorijos, lietuvių literatūros mokomųjų priemonių. Geriausių Lietuvoje aritmetikos vadovėlių pripažintą P. Bendoriaus ir P. Daugirdo dviejų dalių „Aritmetikos uždavinių ir pavyzdžių rinkinį pradedamosioms mokykloms“ J. Šlapelis išleido tris kartus. Pasirodė viena žemės ūkio tema parašyta knyga „Gera kiaulė — ūkininkui pinigas“ (1929), ir vienintelė natų knygelė K. Galkausko „Basanavičiaus atminčiai“ (1928?). Religijinei praktikai buvo skirtas S. Tįžūnaičio „Mažas tikybos mokslas arba katekizmas“ (1928).

Knygyno savininkai, norėdami reklamuoti savo knygas, kitų komerciantų pavyzdžiu leido bibliografinius leidinius. 1906, 1910 ir 1913 metais pasirodė J. Šlapelio parengti M. Piasekaitės-Šlapelienės knygyno katalogai. Kelerius metus — 1917, 1918, 1919 — knygynas leido „Lietuvos kalendorių“. Jis buvo nemažos apimties — nuo 74 iki 80 puslapių. Kalendoriai pateikdavo praėjusių metų Lietuvos visuomeninio gyvenimo apžvalgą, patarimų teisės, žemės ūkio ir kitais klausimais bei grožinės literatūros kūrinių. Visų trijų leidinių sudarytoja buvo M. Šlapelienė. 1918 metų kalendorių jai padėjo rengti J. Strimaitis, o 1919-ųjų — A. Rimka ir J. Šlapelis.

Leidinių tiražai priklausė nuo jų pobūdžio ir paskirties. Didžiausiu tiražu — 12 000 egzempliorių — buvo išleisti knygyno katalogai. Juos M. ir J. Šlapeliai visiems pageidavusiems dalijo veltui. Kartotinių leidinių tiražai buvo nemaži, nes pasirinktų knygų paklausa leidėjams iš anksto buvo gerai žinoma. Štai jau minėto P. Bendoriaus ir P. Daugirdo aritmetikos vadovėlio 2-ojo leidimo tiražas siekė 10 000 egzempliorių. Po aštuonerių metų knygyno savininkai šį vadovėlį antrą kartą išleido 11 500 egzempliorių tiražu, jį knygynas pardavė per penkerius metus. S. Mečiaus „Trumpo žemės aprašymo“ 2-ąjį leidimą (pirmasis išėjo 1906 m.) M. Šlapelienės knygynas išleido 5 000 egzempliorių tiražu.

Pirmą kartą leidžiamų knygų paklausą buvo sunku nuspėti, todėl jų tiražai buvo mažesni, pavyzdžiui, daktaro Jurgio Šlapelio „Kirčiuotas lietuvių kalbos žodynas“ (1938) pirmą kartą buvo išleistas 1 000, o jau po metų tas pats žodynas pasirodė 2 900 egzempliorių tiražu.

Ne visus knygyno leidinius pavykdavo greit išspausdinti. Pavyzdžiui, K. Donelaičio raštų tomo gamyba užtruko penkerius metus. 1914 m. buvo pradėtas spausdinti S. Mečiaus „Trumpas žemės aprašymas“. Prasi-dėjęs karas nutraukė darbą, todėl vadovėlis pasirodė tik 1918 m. Pasitraukus J. Šlapeliui iš Vilniaus (buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę), leidybinę veiklą tęsė M. Šlapelienė. Ji išleido ir paskutinį knygyno leidinį — antrąjį J. Šlapelio „Kirčiuoto lenkiško lietuvių kalbos žodyno“ leidimą.

Politiniai įvykiai — karai, valdžių pasikeitimai — J. ir M. Šlapeliams sudarydavo papildomų sunkumų. Vokiečių okupacijos metais (1914—1918) knyga galėjo pasirodyti tik cenzūros įstaigai leidus. Lenkų okupacijos metais (apie 1924 m.) knygų leidėjams buvo mustatyti mokesčiai. Autoriai, patys leidę savo knygas, nuo jų buvo atleidžiami. Dėl tos prie-

žasties daugelyje 1924 m. ir vėliau M. Slapelienės knygyno dėka pasirodžiusių spaudinių leidėjas nenurodomas. Taip 1924 m. išėjo M. Stankevičiaus biologijos vadovėlis, V. Zajančkausko „Lietuvių literatūros vadovėlis“ ir kitos knygos.

M. Slapelienės knygyno leidinius spausdino įvairios Vilniaus spaustuvės. 1906 m. A. Syrkinio įmonė, vėl pradėjusi lietuviškas knygas spausdinti lotyniškais raidėmis, apsiėmė išleisti pirmąjį knygyno leidinį — G. Landsbergio „Birutę“. Vėliau šios įstaigos paslaugomis knygnas nesinaudojo. Juozapo Zavadzko firma M. Slapelienės knygyno³ leidinius spausdino nuo 1906 iki 1921 metų. Čia dienos šviesą išvydo šešių pavadinimų knygos. Lenkų okupacijos metais J. Zavadzko firmos savininkas ryšius su knygynu nutraukė. Jis nepanoro spausdinti lietuviškų knygų ir prisidėti prie jų platinimo. Daugiausia J. ir M. Slapelių leidinių pasirodė M. Kuktos spaustuvėje, veikusioje Vilniuje (1906—1924). Su ja knygyno savininkai bendradarbiavo nuo 1908 iki 1918 metų ir išleido 15-os pavadinimų knygas. 1919 m. du leidinius išspausdino „Svyturio“ spaustuvė. Nuo 1921 iki 1938 metų „Rucho“ spaustuvė apsiėmė išleisti 6 knygas, o J. Slapelio „Lietuvių ir rusų kalbų žodyną“ 1921—1926 metais ji spausdino kartu su „Zaibo“ spaustuve. Pastaroji įmonė knygynui atspausdino dvi knygas. „Raidos“ ir J. Sraderio spaustuvės M. ir J. Slapeliams padėjo išleisti po vieną knygą.

J. Slapeliui paskelbus, kad knygynas perka rankraščius ir leidžia juos savo lėšomis, knygyno savininkai gaudavo autorių laiškų su pasiūlymais. 1908 m. Janas Manyšas (Jan Manysz) laišku J. Slapeliui tarėsi dėl rinkinio „Kanklės“ („Husli“), kurį sudarė 12 baltarusių kalba parašytų eilėraščių, leidimo³. Knyga dienos šviesos neišvydo. Net dvejus metus dėl savo apsakymų rinkinio su J. Slapeliu susirašinėjo Permės gubernijos gyventojas Petras Orlovskis. Knygyno savininkas sutiko atlikti visą techninį darbą: surasti spaustuvę, ištaisyti kalbą, perskaityti korektūrą. Norėdamas paspartinti knygos leidimą, autorius išsiuntė J. Slapeliui 50 rublių⁴. Matyt, prasidėjęs karas nutraukė rinkinio leidimo darbus. Dėl tos pačios priežasties nepasirodė J. Mažeikos ir P. Galaunės kūriniai. Nebuvo išleistas ir kai kurios net spaudoje reklamuotos knygos: H. Byčer-Stou „Dėdės Tomo trobelė“, J. Jablonskio „Rašybos lavinimosi darbai“⁵.

Be knygų, M. ir J. Slapeliai leido įvairaus turinio atvirlaiškius. J. Slapelis tardavosi dėl atvirukų leidimo su dailininkais ir pirkdavo iš jų originalus. Vienas menininko pieštas atvirukas leidėjui kainavo 10 rublių (pagal Lietuvos dailės draugijos nustatytus tarifus). Atspausdinus atviruką, originalas turėjo būti grąžinamas autoriui. Dingus originalui, leidėjas privalėjo sumokėti dailininkui 25 rublius.

M. Slapelienės knygynas daugiausia išleido P. Galaunės ir P. Rimšos pieštų atvirukų. Tai buvo šių dailininkų piešinių reprodukcijos. Galima paminėti P. Rimšos „Golgotą“, P. Galaunės „Amžinas pasakas“,

³ Jan Manysz 1908 m. laiškas J. Slapeliui // MAB RS. F. 308—599.

⁴ P. Orlovskio 1912 m. laiškas J. Slapeliui // MAB RS. F. 308—745.

⁵ Zukas V. M. Slapelienės knygyno leidinių ir kalbininko J. Slapelio darbų bibliografija // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. 1965. T. 4. P. 149.

„Žinyną“, „Prie Mildos aukuro griuvėsių“. Spausdinant pastarąjį atviruką, dingo jo originalas. Knygynas išleido atvirukų su žymių Lietuvos žmonių portretais: G. Zemkalnio, P. Armino-Trupinėlio, A. Juškos ir kitų.

J. Slapelis dėl atvirukų leidimo tardavosi ir su Rusijoje gyvenusiais menininkais. M. Slapelių knygynas išleido A. Jaraševičiaus iš Kazanės pieštų atvirukų. Tai dažniausiai būdavo sveikinimai religinių švenčių ir kitomis progomis. Šio autoriaus atsiųsti originalai kainavo 5 rublius.

J. Slapelis atvirukus spausdino M. Kuktos spaustuvėje Vilniuje ir Varšuvoje veikusioje „Artique“ firmoje. M. Slapelių knygnas iš viso išleido per 50 spalvotų ir nespalvotų atvirukų. Dauguma jų būdavo numeruojami ir pažymimi kaip M. Slapelių knygnyno leidiniai. Paprastai vieno pavyzdžio atvirukas buvo spausdinamas 1 000 egzempliorių tiražu. Dėl kartotinio leidimo J. Slapelis turėjo tartis su autoriumi. Gavęs P. Galaunės sutikimą ir užmokėjęs dailininkui po 10 rublių už originalą, jis antrą kartą išleido „Prie Mildos aukuro griuvėsių“ ir „Amžinas pasakas“. Pirmasis atvirukas pasirodė 2 000 egzempliorių, antrasis — 3 000 egzempliorių tiražu.

Apibendrinant galima teigti, kad knygnyno savininkai ėmėsi leidybinės veiklos, norėdami pagerinti savo įstaigos finansinius reikalus. Knygnyno leidybinė veikla nebuvo labai intensyvi. Vidutiniškai per metus buvo išleidžiamos dvi knygos. Išskirtiniais galima laikyti 1913 metus, kai pasirodė šešios knygos. Knygnyno produkcijoje nėra atsitiktinių leidinių. Atsižvelgdami į padidėjusią vadovėlių paklausą, M. ir J. Slapeliai išleido dešimt mokymuisi skirtus leidinius. Knygnyno leistos grožinės literatūros ir mokslo populiarinimo knygelės buvo parašytos taisyklinga kalba (kitų lietuviškų knygų leidėjų produkcija ne visada tuo pasižymėjo).

Knygnyno asortimentas ir jo formavimas

Susiradę knygnynui patalpą, savininkai pradėjo rūpintis, iš kur įsigyti knygų ir kaip formuoti asortimentą. M. Slapelių, jau dirbdama „Vilniaus žinių“ knygyne, buvo užmezgusi ryšius su daugeliu knygų leidėjų ir prekybininkų, todėl, įkūrusi savo knygnyną, ji atnaujino ankstesnes pažintis ir užmezgė naują.

Svarbiausias leidinių įsigijimo šaltinis buvo knygų pirkimas iš leidėjų. Galima išskirti kelias leidėjų grupes: 1) knygų leidimo bendrovės ir draugijos, 2) švietimo draugijos ir laikraščių redakcijos, kurių viena iš veiklos sričių buvo leidybinis darbas, 3) pavieniai asmenys (paprastai tai būdavo knygų autoriai), leidę knygas.

Pirmieji komerciniai knygnyno partneriai buvo Vilniuje veikusios lietuviškų knygų leidimo bendrovės. Tvirti ryšiai jį siejo su „Šviesos“ bendrove, įkurta 1905 m. (kurį laiką J. Slapelis dirbo šios bendrovės vedėju ir kartu platino jos leidinius). M. Slapelių knygyne komiso sąlygomis savo leidinius buvo sukrovusi Vilniuje veikusios Lietuvos socialdemokratų partijos leidybos bendrovė „Ateitis“, įkurta 1906 m. (jos darbuotojas kurį laiką buvo ir J. Slapelis). A. Janulaitis, įkūręs „Spindulio“ bendrovę, išleido nemažai knygų, kurias komiso sąlygomis priimdavo M. Slapelių knygnas. 1920 m., lenkams užėmus Vilnių, bendrovė išsikėlė į Kauną, o

savo leidinius pardavė knygyno savininkams. M. ir J. Slapeliai buvo užmezgę ryšius su J. Jablonskio 1905 m. Vilniuje įkurta „Aušros“ knygų leidybos draugija Vilniuje.

Prekybinių ryšių geografija pamažu plėtėsi. Peterburge veikusi baltarusių knygų leidybos bendrovė „Pažvelgs saulė ir į mūsų langus“ („Zahlanie sonce i u naše okonce“) stengėsi įsteigti knygyną Vilniuje, bet, negavusi leidimo, kreipėsi į M. Slapeliene prašydama prekiauti jos knygomis⁶. Pasiūlymas knygyno savininkams buvo priimtinas. Latvijoje leistų knygų J. Slapelis įsigydavo iš Rygos lietuviškų knygų leidėjo L. Jakavičiaus. Pastarasis leido laikraščius „Juokdarys“ ir „Rygos naujienos“, kuriais aprūpindavo vilniškį knygyną. Glaudžius prekybinius ryšius savininkai palaikė su lietuviškų knygų leidėjais Mažojoje Lietuvoje. Bitėnuose turėjęs spaustuvę M. Jankus daugumą savo leistų knygų skyrė Didžiajai Lietuvai. Knygas lotyniškomis raidėmis spaustuvininkas parduo-davo M. ir J. Slapeliams už pusę kainos. 1906 m. rugpjūčio mėnesį M. Jankus išsiuntė 582 egzempliorius 32 pavadinimų knygų, 1907 m. gegužės mėnesį — 1 930 egzempliorių 24 pavadinimų knygų⁷. M. Slapeliene knygynas iš Bitėnų daugiausia gaudavo socialdemokratinės krypties visuomeninės politinės literatūros. Jos transportavimo į Vilnių organizatorė buvo ir Tilžėje gyvenusi M. Zauniūtė. Lietuviškų knygų, skirtų Didžiajai Lietuvai, M. Slapeliene knygynas įsigydavo iš O. fon Mauderodės, turėjusio spaustuvę ir knygyną Tilžėje. Pastarasis į Vilnių siuntė daugiausia religinio turinio knygas. Be to, J. Slapelis buvo užmezgęs ryšius su Berlyne veikusia leidykla „Rytų Europa“ („Osteuropa“). Iš čia į Vilnių 1917 ir 1918 metais buvo pristatomas laikraštis „Jaunoji Lietuva“ („Das neue Litauen“). Gerus prekybinius santykius knygyno savininkai palaikė su JAV lietuviškų knygų leidėjais. Nuo 1906 iki 1914 metų M. Slapeliene gaudavo lietuviškų knygų iš Čikagoje gyvenusio A. Olševskio. Jis pirmasis iš Amerikos leidėjų tik pradėjusiam darbą M. Slapeliene knygynui atsiuntė kelias dėžes literatūros, nereikalaudamas iš karto atsiskaityti už leidinius⁸.

Nuo 1905 m. Užnemunėje veikė katalikiška švietimo ir labdaros draugija „Ziburys“. Jos pirmininkas ir „Ziburio“ laikraščio redaktorius kun. M. Gustaitis siuntinėjo M. Slapelienei draugijos leistas knyges ir laikraštį. „Ziburio“ leidinius į knygyną pristatydavo ir kiti draugijos nariai. Pavyzdžiui, M. Pečkauskaitė-Satrijos Ragana 1912 m. atsiuntė knygynui draugijos išleistos savo knygelės „Jaunuomenės auklėjimas“ 50 egzempliorių⁹. Glaudūs ryšiai siejo J. Slapelį su Lietuvių mokslo draugija. Knygyne buvo galima įsigyti draugijos leistų knygų ir žurnalą „Lietuvių tauta“¹⁰. Blaivybę propaguojančių leidinių knygynas gaudavo iš Kaune

⁶ Slapeliene M. M. Piaseckaitės-Slapeliene lietuvių knygynas Vilniuje // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. T. 4. P. 142.

⁷ Kaunas D. Marijos Slapeliene knygyno prekybiniai ryšiai su Mažąja Lietuva // Knygotyra. 1990. T. 16 (23), sas. 1. P. 83.

⁸ Slapeliene M. M. Piaseckaitės-Slapeliene lietuvių knygynas ... P. 140.

⁹ M. Pečkauskaitės laiškas M. Slapeliene knygynui Vilniuje // MAB RS. F. 308—753.

¹⁰ Slapeliene M. Atsiminimai apie M. Piaseckaitės-Slapeliene lietuvių knygyną Vilniuje // VUB RS. F. 119—139. Lap. 61.

veikusios (1908—1915 ir 1919—1940) Lietuvių katalikų blaivybės draugijos. Si organizacija 1913 m. atsiuntė M. Slapelienei 3000 egzempliorių 12 pavadinimų knygų ir 700 kalendorių „Dieve padėk“¹¹. Sv. Grigaliaus vargonininkų draugija, veikusi Lietuvoje 1908—1914 m., taip pat siūlė savo leidinius¹², ir Slapeliai sutiko juos platinti. J. Slapelis pirkto Lietuvių dailės draugijos leistus albumus ir atvirukus¹³, leidinius iš Muravjovo muziejaus Vilniuje¹⁴. Si įstaiga parengė spaudai ir išleido muziejaus archyvinųjų dokumentų rinkinius.

Knygyno fondus gausiai papildydavo pavienių asmenų leistos knygos. Paprastai tokie leidėjai neturėjo kur laikyti didesnių tiražų atsargų, todėl ieškojo knygyno, kuris galėtų pirkti jų knygas komiso pagrindu. Į M. Slapeliens knygyną, siūlydami savo leidinius, kreipdavosi nemažai žmonių, tarp jų ir Vilniuje gyvenęs mokytojas A. Jakučionis, 1906 m. parengęs ir išleidęs tuo metu geriausiu laikytą elementorių „Kelias į šviestą“¹⁵. Parduoti savo eilėraščių rinkinį „Ei jaunieji šen į būrį“ A. Matusevičius taip pat patikėjo M. Slapeliens knygynui. J. Neimantas 1913 m. laiške dėl savo dainų rinkinio rašė: „Meldžiu pranešti kiek reikalaujat mano sutaisytos dainų knygelės „Pirmutinė kregždutė“ ir kiek už viena egzempliorių galit duoti. Kaina atspausa 40 k. Leidimas gana gražus. Dainos 8 mišriems balsams. Reikalavimus išsiųsiu uždėtu mokesčiu. Mano kaimynas P. Daugirda minavojo, kad būk reikalaujant. Reikalaukit nemažiau 100 egz.“¹⁶ Kun. K. Paltarokas iš Surviliškio, parašęs tris knygeles, 1911 m. laiške J. Slapeliui teiravosi, kokiomis sąlygomis knygynas sutiktų pardavinėti jo leidinius. Kun. M. Gustainis 1915 m. į knygyną komiso sąlygomis pristatė keturias savo leistas knygas. 1907 m. laiške adresuotame E. Brazaitytei, kun. P. Legeckas rašė: „Aš išverčiau iš lenkų kalbos knygą „Meditacijos arba dvasiški apibūdijimai“, keturias dalis ir po korekto, padaryto studento universiteto Kazimiero Būgos, po atliktai Vilniaus Vyskupo cenzūrai, padaviau spaudon M. Kuktos [...] Meldžiu Tamstos, ar negalėtumei priimti į savo knygyničių į pareikalavus kam išsiuntinėti, žinoma, paskiriant sau uždarbį [...] Jei Tamsta apsiimtum, tai aš apgarsinčiau į laikraštį, kad jis bus galima gauti pas mane ir Tamstą tiktai, nes M. Kukta neturės teisės daugiau spausdinti ir pardavinėti.“¹⁷ M. Slapeliens knygynas sutiko prekiauti siūlomomis knygomis. J. Gudavičius iš Tauragės 1913 m. parengė ir Tilžėje išleido „Žemaičių dainas“. Laiške J. Slapeliui jis gyrė savo knygą ir siūlė ją pardavinėti Vilniuje. L. Gira buvo suinteresuotas įsiūlyti knygyno savininkams savo leidinėlius „Svečiai“, „Zalioji pievelė“, „Kerštas“. Poetas rūpinosi ir V. Krėvės knygų pardavimu: jis siūlė J. Slapeliui „Dainavos šalies se-

¹¹ Kun. Marmos 1913 m. laiškas M. Slapelienei // MAB RS. F. 308—605.

¹² A. Vanagėlio laiškas M. Slapeliens knygynui // MAB RS. F. 308—556.

¹³ Lietuvių dailės draugijos sąskaita už paveikslų fctonuotrakas // MAB RS. F. 308—556.

¹⁴ Muravjovo muziejaus Vilniuje kanceliarijos 1914 m. laiškas M. Slapelienei // MAB RS. F. 308—664.

¹⁵ Slapeliens M. Atsiminimai apie M. Slapeliens knygyną // VUB RS. F. 119—139. Lap. 71.

¹⁶ J. Neimanto 1913 m. laiškas M. Slapeliens knygynui // MAB RS. F. 308—679.

¹⁷ Kun. P. Legecko 1907 m. laiškas E. Brazaitytei // MAB RS. F. 308—542.

nų žmonių padavimus“¹⁸. Savo romaną M. Slapelienės knygynui stengėsi įpiršti rašytojas J. Lindė-Dobilas. 1912 m. laiške J. Slapeliiui jis rašė: „P. Kondratas buvo mano paprašytas pasikalbėti su Tamsta dėlėi sudėjimo mano veikalo „Blūdas“, kuris gale ateinančio mėnesio gal jau bus atspausdintas. Turiu pamatą tikėti, jog knyga eis ir bus perkama. Išduodu veikalą savo ištekliais, bet kritiku buvo Vydūnas.“¹⁹ Gavęs pirmuosius knygos egzempliorius, J. Slapelis pristatė juos cenzoriams, kad žinotų, ar galima knyga prekiauti. Nesulaukęs cenzūros atsakymo, J. Lindė-Dobilas rašė knygyno savininkui: „Tamsta rašėi cenzorius riečia nagus. Prašau man pranešti prie ko jis kabinas. Jei cenzūra praleis, tai ar paskui jau nebebus nei jokio pavojaus, kad kartais policija nekonfiskuotų. Dabar reakcija šitaip siaučia, reikia visiškai užsitikrinti. Aš tik tada sutiksiu visas knygas atsiūsti į Rosiją, jei už pasekmes Tamsta imsi atsakomybę ant savęs.“²⁰ M. Slapelienės knygynas gavo cenzūros įstaigos leidimą prekiauti „Blūdu“, o 1913 m. pradžioje autorius atsiuntė pirmąją knygų siuntą. Savo knygą „Pirmosios dainos“ M. Slapelienės knygynui patikėjo Rygoje gyvenęs J. Mikuckis. Cikagietis J. Ilgaudas finansavo Peterburge pasirodžiusios M. Petrausko natų knygelės „Liuosybės daina“ leidimą. „Pardavinėjimą tų abiejų sąsiuvų pavedė p. M. Petrauskas man, — 1908 m. rašė J. Ilgaudas M. Slapelienei. — Pusę išleidimo norėčiau sudėti kokiam nors knygyne Lietuvoje. M. Petrauskas buvo manęs sudėti sąsiuvinius pas Tamstas, todėl aš, nežinodamas nieko kito, prašau, kad atsiųstų jūsų knygynui pusę išleidimo.“²¹ J. Slapelis komisio sąlygomis priimdavo P. Mašioto leistas knygeles ir vadovėlius vaikams.

M. Slapelienės knygyno lankytojai galėjo užsisakyti įvairiose vietoseėjusiu lietuviškų laikraščių, taip pat periodinių leidinių baltarusių, lenkų, rusų ir vokiečių kalbomis. J. Slapelis palaikė ryšius su Vilniuje veikusiomis „Lietuvos ūkininko“, „Garso“, „Vilniaus kelio“ redakcijomis. Kaune leidžiamo „Garnio“ redaktorė S. Jestremskaitė siuntė į knygyną po 15 šio laikraščio egzempliorių per mėnesį. Ji tarpininkavo perduodant Vilniaus knygynui „Ateitį“. Iš Belshilyje (Skotija) gyvenusio K. Jurgelionio knygynas gaudavo Didžiosios Britanijos lietuvių laikraštį „Rankpelnis“. Baltarusių laikraščio „Naša niva“ leidėjai aprūpindavo M. Slapelienės knygyną baltarusiškomis knygomis. 1910 m. šio laikraščio redakcija pardavė J. Slapeliiui 150 egzempliorių 19 pavadinimų knygų ir 30 egzempliorių kalendorių²². Rygoje spausdinamo „Rygos balso“ redaktorius J. Kriaučiūnas komisio sąlygomis duodavo knygynui savo knygelių. JAVėjusio „Vienybės laikraščio“ redaktorius J. Paukštys siuntinėjo J. Slapeliiui Amerikoje leistas knygas. 1912 m. knygynas iš jo gavo 150 egzempliorių 11 pavadinimų knygų²³.

Antrasis asortimento papildymo šaltinis buvo knygų pirkimas iš kny-

¹⁸ L. Giros 1912 m. laiškas M. Slapelienės knygynui // MAB RS. F. 308—325.

¹⁹ J. Lindės-Dobilo 1912 m. laiškas J. Slapeliiui // MAB RS. F. 308—569.

²⁰ J. Lindės-Dobilo 1912 m. laiškas J. Slapeliiui // MAB RS. F. 308—569.

²¹ J. Ilgaudo laiškas M. Slapelienei // MAB RS. F. 308—368.

²² Laikraščio „Naša niva“ redakcijos sąskaita M. Slapelienės knygynui // MAB RS. F. 308—674.

²³ J. Paukščio sąskaita M. Slapelienės knygynui // MAB RS. F. 308—749.

gynų. J. Slapelis nemažai leidinių įsigijo iš P. Vileišio „Vilniaus žinių“, J. Zavadzko, P. Paketurio „Lietuvos“ knygynų Vilniuje. Rusiškų leidinių įsigydavo iš A. Syrkinio knygyno, Peterburge veikusios knygų prekybos bendrovės „Kultūra“ filialo Vilniuje. Lenkų kalba parašytų leidinių (daugiausia vadovėlių) M. Slapelienei knygynui pasiūlydavo Vilniuje veikus lenkų mokytojų draugijos knygynas. 1929 m. J. Slapelis iš jo nupirko 128 egzempliorių 13 pavadinimų knygų. Muzikos literatūros knygyno savininkai įsigydavo iš Kaune veikusio J. Naujalio knygyno. Religinio turinio knygų M. Slapelienei siūsdavo šv. Kazimiero draugijos knygynas Kaune ir jo filialas Vilniuje. 1918 m. J. Slapelis gavo 1 600 egzempliorių 11 pavadinimų knygų iš Kauno. Religinio turinio leidinių M. ir J. Slapeliams atsiūsdavo ir Kaune veikusio viešojo lietuvių katalikų knygyno vedėja. Ypač sunkiais M. Slapelienei knygynui okupacijos metais J. Slapelis apsirūpindavo knygomis iš „Spaudos fondo“ knygyno. Antroji pusė ne visada suprasedavo sunkią savo partnerių padėtį. J. Slapelis laiške Kauno knygynui rašė: „Tolesniam laikui taip ir žinokite, kad 1 dėžės siuntimas Vilniui lygiai tiek pat kainuoja, kiek ir 5. Ir-štai vėl vasario 24 d. gavau 1 dėžę, už jos atsiuntimą sumokėjau 108 auksinių = 210.“²⁴ J. Slapelis savo partneriui priekaištavo ne kartą: „Ar Tamsta galite sau įsivaizduoti, kaip man ant plikės plaukai atsistojo, kai atsidarius dėžę, pamačiau pilną prikrautą sodžiaus kalendorių 1925 m. vasario 24 d., kad tai būtų spalio 24 d. arba nors lapkričio, gal tai ir būtume išpardavę.“²⁵

J. Slapelis pirko knygas ir iš kitų Lietuvos miestų knygynų: J. Jaka- vičiaus — Šiauliuose, V. Penčylos — Marijampolėje, J. Masiulio — Pane- vėžyje. Įvairių leidinių įsigydavo iš A. Maciejausko lietuviško knygyno Rygoje, Lietuviško jaunimo sąjungos knygyno Tilžėje.

Trečiasis knygyno leidinių įsigijimo šaltinis buvo knygų pirkimas iš uždaromų arba likviduojamų knygynų. 1907 m. nustojo veikti J. Kriau- čiūno ir J. Paketurio „Lietuvos knygynas“. Jo atsargos buvo perduotos M. Slapelienei knygynui komiso sąlygomis²⁶. 1909 m. užsidarė „Birutės“ knygynas Vilniuje. Likusias knygas savininkė perdavė J. Slapeliui taip pat komiso sąlygomis²⁷. 1919 m. vasario 5 d. V. Kapsuko vyriausybė įkūrė Liaudies švietimo komisariato knygyną. Tų pačių metų balandžio 21 d., baltalenkams užgrobus Vilnių, šis knygynas buvo likviduotas. J. Slape- lis, priešęs prie likvidatorių, lietuviškų leidinių nupirko „kiek galima dau- giau“²⁸. 1920 m. L. Zeligovskio kariuomenei užėmus Vilnių, Adomas Za- vadzkis panaikino lietuviškų knygų skyrių. Daug leidinių iš jo nupirko M. Slapelienei knygynas²⁹.

Ketvirtasis įsigijimo šaltinis buvo paties knygyno leidiniai.

²⁴ J. Slapelio 1925 m. laiškas Spaudos fondo knygynui Kaune // VUB RS. F. 119—426.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Slapelienei M. M. Piaseckaitės-Slapelienei lietuvių knygynas... P. 142.

²⁷ Ten pat.

²⁸ Slapelienei M. M. Piaseckaitės-Slapelienei lietuvių knygynas... P. 142.

²⁹ Slapelienei M. M. Piaseckaitės-Slapelienei lietuvių knygynas... P. 142.

Knygyno asortimentas

Asortimentą geriausiai apibūdina knygų tematika. M. Slapelienės knygyne buvo grožinės, medicinos, gamtos mokslų, žemės ūkio, visuomenės mokslų, religinio turinio, mokomosios literatūros skyriai.

Grožinė literatūra 1906 m. sudarė 32% (207 pavadinimų) knygų, 1908 m. — 37% (42 pavadinimų), 1910 m. — 36% (505 pavadinimų), 1913 m. — 37% (687 pavadinimų). Jai atstovavo lietuvių proza, poezija, dramaturgija, folkloras. Kiek mažiau turėta verstinės literatūros. Daugumą sudarė prozos kūriniai. Knygnas siūlė XIX a. lietuvių rašytojų kūrinius: M. Valančiaus „Palangos Juzė“, „Paaugusių žmonių knygelė“ (1906), kun. A. Tatarės knygą „Pamokslai išminties ir teisybės, išguldinėti galvočių visų amžių dėl Lietuvos vaikelių“ (1906), A. Fromo-Gužučio „Vargdienius“ (1906). XIX a. pabaigos — XX a. pradžios lietuvių literatūrą sudarė Lazdynų Pelėdos, Satrijos Raganos, G. Petkevičaitės-Bitės, V. Pietario, Zemaitės, J. Biliūno, V. Krėvės kūryba. Iš siūlomoms kitų tautų literatūros vertimų galima paminėti Šviečiamosios epochos anglų rašytojo D. Defo „Robinsoną Kruzą“ ir Dž. Sviŕto „Guliverio keliones in nežinomas šalis“ (1908), Vakarų Europos rašytojų V. Hugo, Gi de Mopasano, E. Zolia kūrinius, rusų literatūros klasikų N. Gogolio, N. Turgenovo, L. Tolstojaus, M. Gorkio apsakymus.

Gausi buvo poezijos kūrinių lentyna. Pirkėjai galėjo įsigyti lietuvių grožinės literatūros pradininko Kristijono Donelaičio raštus (1914), Lietuvos kaimo dainiaus A. Strazdo „Giesmes svietiškas ir šventas“ (1912), romantinės krypties aušrininkų J. Margelio-Snapščio „Volungė“ (1906), kun. A. Burbos „Prozaiškus raštus“ (1900—1901), S. Gimžausko knygų. Pirkėjai rasdavo XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios lietuvių poetų kūrinių: A. Baranausko „Anykščių šilelį“ (1905), „Pasikalbėjimus giesmininko su Lietuva“ (1907), P. Vaičiaičio „Eiles“ (1908), A. Vienažindžio „Lietuvos tėvynės dainas“, V. Kudirkos „Laisvas valandas“ (1899), Maironio „Pavasario balsus“ (1909), Jovaro knygą „Žibutė arba pirmieji pavasario žiedai“ (1907), A. Jakšto „Dainų skrynelė“ (1906), L. Giros „Duldul-dūdele“ (1909). Iš knygyne pardavinėtos verstinės poezijos galima paminėti A. Micevičiaus „Vėlines“ (1909), „Konradą Valenrodą“ (1899), „Krymo sonetus“ (1909), I. Kraševskio „Vitolio raudą“ (1881).

Knygyne buvo gausu dramaturginės literatūros. Pirkėjai galėjo įsigyti A. Vilkutaičio-Keturakio „Ameriką pirty“ (1904), Vydūno „Prabočių šešėlius“ (1904), G. Zemkalnio „Birutę“ (1907), Zemaitės „Tris mylimas“ (1907) ir kitų lietuvių rašytojų dramos kūrinių. Knygnas siūlė ir žymiausių pasaulio dramaturgų kūrinių vertimų: Antikos autorių Sofoklio „Antigonę“ (1903) ir Eschilo „Prikaltąjį Prometėją“ (1905); Vakarų Europos dramaturgo V. Sekspyro „Hamletą“ (1903), F. Silerio „Orleano mergelę“ (1989), Bairono „Kainą“ (1903), Ibseno „Siaurės kryžių“ (1908), M. Meterlanko „Moną Vaną“ (1906); rusų dramaturgo A. Čechovo kūrinių. Cia buvo ir žymiausių XIX a. tautosakininkų darbų: A. Juškos „Svodbinė rėda“ (1870), „Lietuviškos dainos“ (1889), J. Basanavičiaus „Ožkabalų dainos“ (1902).

Vilnius buvo centras, apie kurį būrėsi dalis Lietuvoje gyvenusių inte-

ligentų. M. ir J. Slapeliai rūpinosi įsigyti mokslinės literatūros. 1906 m. kalbos mokslo leidiniai sudarė 2,6% (17 pavadinimų) knygų, 1908 m. — 6% (70 pavadinimų), 1910 m. — 3% (43 pavadinimų), 1913 m. — 3,5% (66 pavadinimų). Šios srities leidinius galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmąją sudarė kalbos vadovėliai, pavyzdžiui, A. Dambrausko „Mokintuvė tarptautinės kalbos d-ro Esperanto“ (1890), P. Gražbylio (P. Januševičiaus) „Kalbamokslis lietuviškos kalbos“ (1903), J. Laukio „Angliškas kalbos vadovėlis tiems, kurie nori trumpu laiku pramokti angliskai susikalbėti kasdieniniuose reikaluose“ (1908) ir kt.; antrąją — J. Jablonskio, K. Būgos, K. Jurgelio, J. Bodueno de Kurtenės, E. Volterio kalbotyros darbai; trečiąją — rusų-lietuvių, lenkų-lietuvių, lietuvių-anglų, lietuvių-lenkų, latvių-rusų, lietuvių-vokiečių, vokiečių-lietuvių kalbų žodynai.

Visuomeninės literatūros skyrius apėmė istorijos, politikos, teisės, filosofijos knygas, kurių 1906 m. turėta 2,9% (19 pavadinimų), 1908 m. — 11% (127), 1910 m. — 15,7% (221), 1913 m. — 15% (289). Didžiausią visuomeninės literatūros dalį sudarė istorijos mokslui skirtos knygos: 1906 m. šios literatūros turėta 14 pavadinimų (1,9%), 1908 m. — 74 pavadinimai (6%), 1910 m. — 179 pavadinimai (11%), 1913 m. — 201 pavadinimas (12%). Dauguma knygų buvo skirtos Lietuvos istorijai. Tai S. Daukanto „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1892), J. Basanavičiaus „Baudžiava Lietuvoje“ (1907), Maironio „Lietuvių istorija“ (1906), S. Matulaičio „Lietuvos istorija“ (1908), P. Klimo, S. Janučio, A. Alekso, A. Smukščio, K. Skirmantaitės, A. H. Kirkoro, J. Šliūpo knygos. Besidomintieji kitų šalių istorijos klausimais galėjo nusipirkti „Istoriją suvienytųjų valstijų Amerikos“ (1896), „Iš revoliucijos judėjimo Maskolijoje“ (1905), „Istoriją abelną“ (1904).

Knygynas turėjo ir lituanistikai vertingų biografistikos darbų: K. Griniaus „Medžiagą Ivinskio biografijai“ (1908), lenkų kalba parašytą „Kazimiero Jauniaus charakteristiką“ (1908) ir kitų knygų. Politinę literatūrą sudarė socialdemokratinės ir komunistinės idėjas propagavusios brošiūros, taip pat šių pažiūrų oponentų knygelės.

Teisinei literatūrai galima priskirti tokias knygas kaip P. Vileišio „Kas tai yra konstitucija?“ (1906), „Kas kiek gali pirkti žemės Lietuvoje“ (1903), „Valsčiaus teismas“ (1906), filosofinei literatūrai — Vydūno ir H. Spenserio darbus. Pasitaikė ir viena kita J. Šliūpo parašyta arba į lietuvių kalbą išversta ateistinio pobūdžio knygelė.

M. Slapelienė parūpindavo ir žemės ūkio literatūros kaime gyvunsiams pirkėjams. Šios tematikos knygų 1906 m. turėta 5% (32 pavadinimų), 1908 m. — 4,5% (52), 1910 m. — 5% (72), 1913 m. — 5% (99). Be bendro turinio leidinių — S. Liskovskio knygos „Trys pamokslai apie gaspadorystę“ (1900), V. Totoraičio knygos „Ūkininko draugas“ (1909), siūlyta literatūros ir siauresniais klausimais. Pavyzdžiui, iš gyvulininkystei skirtų knygų minėtina A. Sniegockio „Kaip reikia kiaušes auginti“ (1898), augalininkystei — M. Veito „Išguldymai apie ūkiškus augalus“ (1901), sodininkystei — J. Vaičiūčio gausiai iliustruotas vadovėlis „Kaip užsiauginti sodas“ (1911). Pirkėjai galėjo įsigyti literatūros vėterinarijos klausimais.

Gamtos mokslų literatūra 1906 m. sudarė 12,8% (82 pavadinimų), 1908 m. — 8,7% (100), 1910 m. — 1,9% (28), 1913 m. — 2% (38). Jai atstovavo P. Vileišio ir kitų lietuvių autorių populiariai parašytos knygelės, iš užsienio kalbų versti darbai: J. Nusbauno „Bijologija“ (1904), P. Bero „Gamtos istorija“ (1903), A. Grygo „Geologija“ (1901) ir t. t.

Medicinos literatūra 1906 m. sudarė 4% (26 pavadinimų), 1908 m. — 4% (46), 1910 m. — 7% (64), 1913 m. — 55% (103). Knygynė buvo galima įsigyti didesnės praktinės vertės knygų, pavyzdžiui, F. Es-marcho „Pirmąją pagalbą nelaiminguose atsitikimuose“ (1903), R. Vileišio „Limpamąsias ligas“ Medicinos literatūrai priskirtinos knygelės apie alkoholio ir rūkymo žalą.

Iki 1914 m. dėl mažo lietuviškų mokyklų skaičiaus mokomoji literatūra buvo negausi. 1906 m. ji sudarė 2% (13 pavadinimų), 1908 m. — 1,9% (26), 1910 m. — 3,8% (54), 1913 m. — 3,6% (96). Didžiausias buvo elementorių pasirinkimas. Minėtini J. Domijonaičio „ABC. Rašymo ir skaitymo pirmamokslis“ (1906), J. Ambraziejaus „Elementorius su paveikslėliais“ (1906) ir kt.

Knygynas turėjo ir vaikams skirtų knygelių. 1906 m. ši literatūra sudarė 1,3%, 1908 m. — 1,92%, 1910 m. — 1,2%, 1913 m. — 3%. Knygynė buvo ir nemažai religinės literatūros: 1906 m. — 6% (103 pavadinimų), 1908 m. — 19,7% (228), 1910 m. — 16,6% (223), 1913 m. — 16% (307). Tai religinės polemikos, teoriniai teologiniai leidiniai, religinės praktikos knygos. Kiekvienais metais buvo siūloma 13—14 pavadinimų bendro turinio leidinių. Iš jų daugiausia turėta kalendorių. Galima paminėti šv. Kazimiero draugijos leistą „Kauno kalendorių“, ūkininkams skirtą „Ūkininkų kalendorių“ ir O. fon Mauderodės leistą „Ūkišką kalendorių“, J. Senkės leistą to paties pavadinimo kalendorių, Tilžėje pasirodžiusį „Simtmetinį kalendorių Briuso“. Knygynė buvo galima įsigyti „Vilniaus kalendorių“, pateikiantį įvairių sričių informaciją.

XX a. pradžioje Lietuvoje periodika buvo labiau skaitoma nei knygos, todėl M. Slapeliėnės knygynas platino ir laikraščius. Nuo 1906 m. iki 1914 m. kasmet buvo siūloma iki 34 pavadinimų įvairių pakraipų laikraščių. Čia buvo galima gauti Vilniuje leistą Lietuvos mokslo draugijos laikraštį „Lietuvių tauta“, valstiečiams skirtą „Lietuvos ūkininką“, visuomeninį politinį laikraštį „Lietuvos žinios“, tautininkų „Viltį“, visuomenės, mokslo ir literatūros reikalams skirtą laikraštį „Visuomenė“, ūkio, prekybos ir pramonės klausimais rašiusį „Zemdirbį“, lenkų kalbaėjusį laikraštį „Litwa“. Knygynas gaudavo Kauneėjusius periodinius leidinius — literatūrinį žurnalą „Draugija“, katalikų moterų laikraštį „Lietuvaitė“, sulenkėjusiems pakraščiams gaivinti skirtą „Spindulį“, krikščionių demokratų „Šaltinį“, katalikų „Vienybę“, kunigams skirtą „Vadovą“. Čia buvo prekiaujama J. Naujalio leistu „Vargonininku“, satyriniais laikraštukais „Dilgelės“ ir „Garnys“. Knygyną pasiekdavo Mažojoje Lietuvojeėjusį „Birutė“, „Nauja lietuviška ceitunga“, Rygoje spausdinami laikraščiai „Rygos naujienos“ ir „Rygos garsas“, JAV leisti laikraščiai „Darbininkų viltis“, Amerikos katalikų laikraštis ir žurnalai „Draugas“, „Katalikas“, „Zvaigždė“, Amerikos lietuvių socialistų laikraštis „Kova“, Amerikos darbininkų laikraštis „Lietuva“, Amerikos tautininkų „Tėvynė“,

„Vienybė lietuvininkų“, Skotijoje leistas Anglijos lietuvių socialistų laikraštis „Rankpelnis“.

Labai daug M. Slapeliënės knygyno leidinių buvo realizuojama per kultūros draugijas, bibliotekas, kitus knygynus. Lengviausiai sekdavosi prekiauti Vilniuje, nes buvo galima greičiau išreikalauti skolas. Nemažai M. Slapeliënės knygyno leidinių nupirko Vilniuje veikęs Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti komitetas, taip pat „Kultūros“, Lenkų mokytojų draugijos, Syrkino knygynai. Nuolatiniu klientu tapo ir ir laikraščio „Naša niva“ redakcija.

Nemažus knygų siuntinius iš Vilniaus gaudavo šv. Kazimiero knygynas Kaune. 1917 m. M. Slapeliënė į šį knygyną pasiuntė knygų už 1 080,25 rublių³⁰. Vilniaus knygyno savininkė prekiaavo su Mokytojų draugijos, M. Milaševskio Kauno-Sančių, A. Petronio knygynais. Lenkų okupacijos laikais „Spaudos fondo“ sandėliuose buvo įrengtas M. Slapeliënės knygyno skyrius. J. Slapelis lenkiškomis knygomis aprūpindavo Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos biblioteką. 1939 m. jos direktorius laiške M. Slapelienei prašė atsiųsti 5 egzempliorius J. Anusevičiaus knygos „Stalino valstybės koncepcija“ („Stalinowska koncepcija panstwa“)³¹. Tautosakos literatūra vilniškis knygynas aprūpindavo Lietuvių tautosakos archyvą, veikusį prie Lietuvos Respublikos Svetimo ministerijos. Vadovėlių siuntinius M. Slapeliënė siųsdavo Kalvarijoje veikusiai „Žagrės“ bendrovei ir Sakiuose įsikūrusiam P. Kriaučiūno knygynui. Vilkaviškio knygyno savininkas 1914 m. užsisakė 634 egzempliorius 170 pavadinimų knygų, prašydamas šiuos leidinius pas save laikyti komiso sąlygomis. Užsakymus M. Slapeliënės knygynui siųsdavo knygų pardavėjas iš Sventininkų J. Dyls. Daug atvirukų, kalendorių, brošiūrų iš Vilniaus pirkdavo Alantos, Anykščių, Ylakių, Rietavo, Salantų vartotojų draugijos. Įvairaus turinio knygas M. Slapeliënė siųsdavo Staliuose veikusiam J. Jakavičiaus „Lietuvos“, Panevėžyje — J. Masiulio, Akmenėje — O. Feldžinskaitės, Utenoje — M. Kemėšytės, Biržuose — J. Januševičiaus knygynams. Krautuvės savininkas J. Kučinskas iš Kauno M. Slapelienei rašė: „Norėdamas pastatyti stipresnę opoziciją šventų-juodašimčių darbavimuisi, meldžiu išsiųsti man platinti šias knygeles: „Pragaro gelmės“, „Laidoko ašis“ po 30 egzempliorių.“³²

Nemažos siuntos iš M. Slapeliënės knygyno keliavo į Rusijos imperijos miestus. Vilniaus knygyno savininkai siuntinėjo knygas Odesoje veikusiam ukrainiečių knygynui „Diro“. M. Kuktos leistus nuplėšiamus kalendorius M. Slapeliënė pardavinėjo Peterburge veikusiai D. Krusto prekybinei įstaigai. Į Latviją M. ir J. Slapeliai siuntinėjo leidinius šiems knygų prekybininkams: L. Jakavičiui, J. Žigui, J. Kriaučiūnui, A. Lapinui (į Rygą) ir P. Gecevičiui (į Liepoją). Prašydamas lietuviškų leidinių į M. Slapeliënės knygyną kreipėsi ir šios draugijos: Lietuvių blaivybės draugija Rygoje „Grūda“ ir Rygos kanklių draugija.

³⁰ Sv. Kazimiero draugijos knygyno 1917 m. laiškas M. Slapeliënės knygynui // MAB RS. F. 308—464.

³¹ A. Umbraso laiškas M. Slapeliënės knygynui // MAB RS. F. 308—563.

³² J. Kučinsko 1907 m. laiškas M. Slapeliënės knygynui // MAB RS. F. 308—260.

Vilniuje leistos knygos buvo siunčiamos į Mažąją Lietuvą M. Jan-
kui, E. Jagomastui, Lietuviškam jaunimo sąjungos knygynui. V. Gaiga-
laitis Klaipėdoje įsisteigusiai „Sandoros“ bibliotekai iš M. Slapeli-
nės knygyno nupirko 72 knygas. Vilniaus knygyno savininkai mielai tenkin-
davo Karaliaučiaus universiteto užsakymus. M. Slapelienei siuntė lietu-
viškų knygų Varšuvos lietuvių studentų bibliotekai. Gausios siuntos
keliaudavo į JAV. J. Ilgaudas iš Čikagos 1910 m. laiške M. Slapelienei
pranešė apie steigiamą knygyną ir prašė atsiųsti Lietuvoje leistų knygų³³.
„Dažinojės, kad per Jus galima gauti LSDP išleistų knygelių, — rašė
M. Slapelienei S. Dubickas iš Filadelfijos, — tai jeigu galite, malonėkite
prisiųsti bent po 300 egzempliorių kiekvieno leidinio“³⁴. Socialdemokra-
tinės pakraipos leidinių pageidavo ir Filadelfijoje veikusi Lietuvių socia-
listų sąjunga Amerikoje. Geriausi ryšiai siejo su JAV knygų leidėju ir
ir prekybininku A. Olšausku.

M. Slapelienei palaikė komercinius ryšius su Škotijoje veikusia
„Rankpelnio“ redakcija, Užsienio lietuvių jaunuomenės sandoros draug-
ijos biblioteka ir Danijos knygyninku V. Giedraičiu. Knygas į Vakarų
Europą ir JAV M. Slapelienei siuntė per Liepojoje veikusią akcinę bend-
rovę „Gerhardas ir Gėjus“ («Гергард и ГеЙ»).

Knygyno reklama

Tik įkūrę knygyną, jo savininkai pradėjo rūpintis įstaigos reklama.
Stokojant Lietuvoje, ypač periferijoje, lietuviškų knygų, buvo praktikuo-
jamas knygų platinimas pagal katalogus. M. Slapelienei knygyno savi-
ninkai išleido tris katalogus — 1906, 1908, 1910 metais — ir 1910 metų
katalogo priedą (1913). Kataloguose atsispindėjo visas prekybos įstaigos
asortimentas: knygos, albumai, kalendoriai, laikraščiai, atvirlaiškiai. Gau-
sėjant leidinių, didėjo katalogų apimtis: 1906 m. knygyno kataloge už-
registruoti 687 leidiniai, 1908 m. — 1 242, 1910 m. — 1 602, 1910 m. prie-
de — 810. Literatūra kataloguose buvo grupuojama sistemine tvarka.
Pirmieji skyriai skirti grožinei literatūrai („Beletristika“, „Dramos-kome-
dija“, „Dainos-poezija“). Išskirta gamtos mokslų, mokomoji, vaikų litera-
tūra. Religinės literatūros skyriai nukelti į pabaigą. 1910 m. kataloge
įdėtas specialus skyrius knygoms baltarusių kalba. Metodikos požiūriu
M. Slapelienei knygyno katalogai buvo parengti neblogai. Bibliografiniame
aprašė sudarytojai pateikdavo šitokius duomenis: knygos pavadi-
nimą, autorių, leidimo vietą, metus, puslapių skaičių ir kainą. 1910 m.
kataloge buvo autorių pavardžių ir „gražiausia bei taisyklingiausia kalba
parašytų knygų“ pagalbinės rodyklės. Teigiama katalogų ypatybe laiky-
tinos žinios apie spausdinamas ir spaudai rengiamas knygas. Tie duome-
nys turi istorinės bei kultūrinės vertės — yra vienintelis šaltinis apie
spaudos neišvystusius ir dingusius knygų rankraščius. Pavyzdžiui, 1910 m.
kataloge užregistruoti „Kristijono Donelaičio raštai“, nors knyga pasiro-
dė tik 1914 m., M. Slapelienei katalogo „Priede“ (1913) užregistruota

³³ J. Ilgaudo 1910 m. laiškas M. Slapelienei // MAB RS. F. 308—260.

³⁴ P. Dubicko 1908 m. laiškas M. Slapelienei // MAB RS. F. 308—260.

S. Matulaičio „Trumputė Lietuvos istorija“ kaip 1913 m. leidinys, nors jis visai nebuvo išspausdintas. 1910 m. katalogas pasiėkdavo pirkėjus kaip nemokamas „Lietuvos ūkininko“ priedas. 1906 m. katalogą redagavo, o visus kitus rengė knygyno savininkas J. Slapelis.

M. ir J. Slapeliai siuntinėjo redakcijoms knygų sąrašus. Juos spausdino beveik visi Vilniaus lietuviški laikraščiai. Knygyne parduodamų knygų sąrašus pateikdavo socialdemokratinės pakraipos periodiniai leidiniai „Naujoji gadynė“ ir „Zarija“. Šiuose sąrašuose vyravo visuomeninė politinė literatūra. M. Slapeliėnės knygynas reklaminius sąrašus taip pat skelbė „Saltinyje“, „Viltyje“, „Naujame amžiuje“, „Lietuvos ūkininke“, jo priede „Zemė“, „Aušroje“, „Lietuvyje“, „Tėvynės sarge“, „Laisvojoje Lietuvoje“, „Lietuvos aide“, „Vaire“. Lenkų okupacijos sąlygomis reklaminiai sąrašai buvo spausdinami tik Vilniaus lietuviškuose laikraščiuose: „Lietuvos rytuose“, „Vilniaus žodyje“, „Vilniaus rytuose“. Sąrašuose spausdinamų knygų skaičius įvairavo — nuo 5 iki 48 pavardinimų. Čia pateikiamas bibliografinis aprašas buvo minimalus — knygos pavadinimas ir jos autorius.

Periodiniuose leidiniuose spausdinami knygų sąrašai buvo trijų tipų: M. Slapeliėnės knygyne gaunamų knygų sąrašas, gautų naujų knygų sąrašas ir atpigintų knygų sąrašas. Panašius reklaminius skelbimus knygyno savininkai spausdino „Vilniaus kalendoriuose“ ir M. Slapeliėnės leistoje M. Stankevičiaus brošiūroje „Gera kiaulė — ūkininkui pinigas“ (1919). Pastarojo leidinio pabaigoje yra knygyno gaunamų 75 knygų sąrašas. Tokio tipo reklamos ypač prirėkė nustojus leisti knygyno katalogus. Kitas šaltinis, informuojantis apie knygyno asortimentą, buvo reklaminiai skelbimai spaudoje. Jie pranešdavo apie knygyno leistų žodynų prenumeratą, prieš kiekvienus mokslo metus siūlydavo mokyklinius vadovėlius ir įvairas kanceliarines prekes, artėjant religiniams šventėms, kviesdavo įsigyti maldaknygių ir kitų religinio turinio knygų. Apie turimas knygas baltarusių kalba knygynas informuodavo pirkėjus per Peterburge leistus laikraščius.

Dar vienas informacijos apie knygyną šaltinis — Vilniaus miesto adresų ir informacijos knygos. Knygyno adresą spausdino leidiniai „Visas Vilnius“ («Вся Вильня» (1915) ir „Vilniaus kišenėje“ («Вильня в кармане») (1915).

M. Slapeliėnės knygynas daug prisidėjo prie mūsų krašto ir lietuvių kultūros kėlimo. Knygyno savininkų tikslas — skleisti lietuvišką knygą, šviesti liaudį — nulėmė pagrindines jo darbo kryptis. M. Slapeliėnės knygynas ne tik išplėtė lietuviškų ir lituanistinių knygų prekybą, bet ėmėsi ir leidybos darbo. Leidžiamų knygų pasirinkimą nulėmė pirkėjų poreikiai ir moksliniai knygyno savininko interesai. Didžiausią leidybinę produkcijos dalį sudarė mokomoji literatūra.

M. Slapeliėnės knygynas be pertraukos veikė 39 metus. Tai retas atvejis lietuviškų knygynų istorijoje. Savoime aišku, kad tokia ilga veikla negalėjo plėtotis tolygiai. Našiausiu knygyno darbo laikotarpiu galima laikyti 1906—1914 metus. Vėlesniais metais pastebimas ryškus nuosmukis. Knygyno darbo pakilimą galima sieti su labai padidėjusiu lietuviškų knygų poreikiu atgavus spaudą. Didelės reikšmės turėjo ypatin-

ga knygyno padėtis carinėje Rusijoje (knygynai nebuvo apmokestinami). Caro valdžia nevaržė komercinių knygyno ryšių su kitomis valstybėmis, todėl M. ir J. Slapeliai greitai susirado partnerių Vokietijoje bei JAV. Plečiantis komercinių ryšių geografijai, gerokai padidėjo knygų asortimentas. 1914 m. knygynas galėjo pasiūlyti 1 880 pavadinimų knygų; šis skaičius du kartus viršijo 1906 m. atsargas. Turinio požiūriu knygyne parduodama literatūra buvo labai įvairi ir tenkino visų pirkėjų poreikius. Didžiausią dalį sudarė grožinė literatūra, nemažas buvo religinio turinio knygų pasirinkimas. Knygynas taip pat siūlė gamtos, medicinos, kalbos mokslo knygų, visuomeninio politinio turinio literatūros, žemės ūkiui skirtų knygelių, muzikos ir mokomosios literatūros.

Knygyno savininkai rūpinosi ir reklama. Iš informacijos priemonių išsiskyrė katalogai. Po įvairias šalis jie buvo siuntinėjami nemokamai, todėl daugeliui žmonių buvo vienintelė informacijos priemonė, supažindinanti su Lietuvoje leistomis knygomis. Daugiau nei pusę leidinių M. ir J. Slapeliai parduodavo knygas užsakiusiems paštu pirkėjams.

Karai, okupacinių valdžių vykdoma nacionalinė priespauda labai sunkino knygyno darbą. Ypač nelengvi knygynei buvo lenkų okupacijos metai. Lenkams nutraukus Vilniaus ryšius su Lietuva, knygyno savininkams iškilo daugiau kliūčių įsigyti knygų. Buvo varžomi komerciniai ryšiai su kitomis valstybėmis. Sumažėjo prekybos partnerių JAV.

M. Slapeliėnės knygynas atliko nemažą kultūrinio švietimo darbą. Karo metu (1914 m.) jam teko svarbi misija — aprūpinti knygomis ir vadovėliais besisteigiančias lietuviškas mokyklas. Čia knygų įsigydavo Lietuvoje ir už jos ribų įsikūrusios lietuviškos bibliotekos. Pačiame knygyne veikė komercinė skolinamoji bibliotekėlė.

M. Slapeliėnės knygynas palaikė lietuvių inteligentus, kovojusius dėl lietuvių teisių okupuotame Vilniuje. Jis buvo reikalingas ir Vilniaus krašto lietuviams valstiečiams.

Vilniaus universiteto
Bibliotekininkystės katedra

Įteikta 1991 m. gruodžio mėn.

AUSRA VAICIONAITE

BOOKSHOP OF M. SLAPELIENĖ IN VILNIUS

S u m m a r y

The bookshop of M. Slapeliėnė had great importance for advancing of Lithuanian culture. It not only extended trade of Lithuanian and lithuanistic books, but also proceeded publishing work. Since 1906 till 1945 it published 42 books. The biggest part of it's published production consisted of education literature. Dictionaries, compiled by J. Slapelis, had an outstanding significance.

The bookshop of M. Slapeliėnė was acting without break for 39 years — very rare

case in the history of Lithuanian bookshops. The most productive period of it's work was in 1906—1914. It probably was due to increase of need of Lithuanian books after recovering of press. The bookshops in tsarist Russia were free of taxes, so they could have free commercial contacts with other countries. Therefore in 1914 the bookshops

Wars, national oppression carried out by occupation authorities made the work of the bookshop very difficult, because it was constantly under control. The years of polish occupation were the worst ones, as additional difficulties about getting books from Lithuania appeared. The commercial contacts with other countries also declined.

During the war (in 1914) the bookshop had an important mission — to suply with books and text-books new established lithuanian schools. Lithuanian libraries purchased in this bookshop all Lithuanian books.

The bookshop of M. Slapeliënė has done big cultural-educational work.